

A black and white close-up portrait of a man with short, spiky hair, wearing round-rimmed glasses and a full beard. He is looking directly at the camera with a neutral expression. The background is a plain, light-colored wall.

NOVUM

34

NIEUWSBRIEF

Historisch Documentatiecentrum voor het
Nederlands Protestantisme (1800-heden)

■ Colofon

Novum 34, juli 2016

Een uitgave van het
Historisch Documentatiecentrum voor het
Nederlands Protestantisme (1800-heden)
Vrije Universiteit Amsterdam

Adres

Hoofdgebouw Vrije Universiteit Amsterdam
Kamer IE-45
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

Stichting ter ondersteuning van het HDC

IBAN: NL86 INGB 0001 1680 01

(t) 020 59 85271
(e) w.j.berkelaar@vu.nl
(i) <http://hdc.vu.nl>
(twitter) @hdcvu

Afbeeldingen omslag

F.W. Grosheide, 1881-1972, hoogleraar Nieuwtestamentische vakken aan de Vrije Universiteit, foto M.C. Meyboom, Amsterdam, ca. 1936. Met dank aan het Rotterdams Fotomuseum.

■ TEN GELEIDE

Al regent het soms pijpenstelen, de zomer is aangebroken en we maken ons op voor de ‘grote vakantie’. Dat is een goed moment om even over de schouders te kijken en vast te leggen wat er het afgelopen jaar allemaal is gebeurd op en om het Historisch Documentatiecentrum. En om ook vast even over de komende rustperiode heen vooruit te blikken op wat er voor de tweede helft van 2016 in het vat zit.

Het HDC bestaat dit jaar 45 jaar. Dat is nog geen gouden jubileum, maar voor een instelling in de snel veranderende academische wereld toch een eerbiedwaardige leeftijd. Het personeel viert deze verjaardag in de zomer met een borrel en maaltijd. Dan worden ook vrijwilligers in het zonnetje gezet en afscheid genomen van Dick Kuiper die sinds 1996 voorzitter was van de Stichting ter ondersteuning van de activiteiten van het HDC. Zijn taak in het bestuur wordt overgenomen door oud-HDC-directeur Jan de Bruijn, terwijl het bestuur is aangevuld met de theoloog Martien Brinkman, onder meer oud-decaan van de theologische faculteit van de VU.

Op de voorzijde van NOVUM siert ditmaal het portret van F.W. Groshede (1881-1972), hoogleraar theologie aan de Vrije Universiteit van 1912 tot 1953, bijna veertig jaar. Hij was een echte netwerker en was minstens zo actief buiten de universiteit als daarbinnen – duizenden

brieven uit binnen- en buitenland in zijn archief getuigen daarvan. Dit archief is een *Fundgrube* en sinds het dit voorjaar door stagiair Koos-Jan de Jager werd geordend, prachtig ontsloten voor onderzoek. We danken u voor uw steun, inhoudelijk, praktisch, moreel en financieel, en hopen u in het najaar op een van onze activiteiten te ontmoeten. We wensen u een mooie zomer (natuurlijk met een boek of DVD van het HDC)!

■ VARIA AMERICANA

In januari en februari trok George Harinck met een filmploeg door de Verenigde Staten voor opnamen voor de tv-documentaire ‘Varia Americana’ die in mei 2016 door de EO/IKON in vier afleveringen is uitgezonden op NPO2 – en die momenteel te zien is via BVN voor wie Nederlandse tv kijkt in het buitenland. Via de EO webshop kunt u de DVD aanschaffen. Harinck schreef ook een boek over Kuypers reis naar de VS in 1898 en die van hemzelf in Abrahams voetsporen. Dit boek *Varia Americana* is uitgegeven door Bert Bakker en werd op 11 mei onder grote belangstelling gepresenteerd in het auditorium van de VU. Daarbij traden Rob Bruins Slot van ‘Andere Tijden’, de Nederlandse-Amerikaanse historicus James Kennedy en de Amerikanist Hans Krabbendam van het Roosevelt Study Center als sprekers op.

■ GEREFORMEERDE CONTACTEN IN HONGARIJE

Maarten Aalders is voor het HDC tweemaal naar Boedapest geweest, om een overzicht te krijgen van de collectie Nederlandse brieven en documenten die daar bewaard worden in Ráday Levéltár, het archief van de Gereformeerde Kerk. Na de Eerste Wereldoorlog was er een periode intensief contact tussen protestanten in Nederland en in Hongarije en in dit archief worden onder meer honderden brieven bewaard van de dochters van Abraham Kuypers aan vU-eredoctor J. Sebestyén. Aalders vond veel materiaal, waaronder ook een dagboek van een Hongaarse vU-student. Het archiefmateriaal is gefotografeerd en het is de bedoeling dat de documenten digitaal beschikbaar komen voor onderzoek en dat Maarten Aalders en misschien ook anderen gaan publiceren over deze geschiedenis.

■ KUYPER EN A LASCO

Honderdzesentwintig jaar geleden, in 1866, publiceerde Abraham Kuypers de werken van Johannes a Lasco, die in de zestiende eeuw leiding gaf aan Nederlandse vluchtelingenkerken. Dit was voor de door A Lasco in 1550 gestarte Nederlandse protestantse kerk in Austin Friars in hartje Londen aanleiding voor een symposium over leven en werk van A Lasco. De vroege geschiedenis van deze kerk is boeiend en gelet op het huidige vluchtelingenvraagstuk ook actueel. Een internationale

groep sprekers boog zich over dit onderwerp, waaronder kerkhistoricus Mirjam van Veen, maar ook Rikko Voorberg, oprichter van de PopUpKerk en actief betrokken geweest bij de vluchtkerk in Amsterdam.

George Harinck sprak op deze conferentie in Austin Friars over het onderzoek dat de jonge kerkhistoricus Abraham Kuypers in 1867 te Londen deed naar de geschiedenis van de vluchtelingenkerken. Hij vond er onder meer zestiende-eeuwse kerkenraadsnotulen die later ook door hem gepubliceerd werden. Kuypers werk gaf een impuls aan het internationale A Lasco-onderzoek. Kuypers moest zijn werk in Londen onder lastige omstandigheden doen. Vlak voor de archiefruimte waar hij zijn onderzoek deed werd een grote tent gebouwd voor het allereerste bezoek dat de Sultan van het Ottomaanse Rijk aan Londen bracht, zodat hij zijn archiefstukken nauwelijks meer kon lezen. Maar er waren ook aangenaamheden, zoals een bezoek aan de Houses of Parliament. Zou daar Kuypers politieke ambitie zijn ontvlamd? De lezingen worden gepubliceerd door een Britse uitgever.

■ BOEK OVER CHRISTELIJK ONDERWIJS
Historicus Wim de Jong deed voor het HDC in opdracht van de christelijke onderwijsorganisaties Verus, CNV-onderwijs en Unie NZV van juli 2014 tot juli van dit jaar historisch onderzoek naar de vraag: van wie

is de christelijke school? Begonnen als school van de ouders heeft het christelijke onderwijs in de loop van anderhalve eeuw gefunctioneerd in een krachtenveld van (mede-) eigenaars: de ouders, het bestuur, het personeel, de leerlingen en de kerken. Wat was en is hun rol? Belangrijke vragen in dit onderzoek zijn of de christelijke school er is voor de specifieke groep (christelijke) ouders of voor de samenleving als geheel, wat 'christelijk' in dit verband inhoudt en hoe de betrokkenheid van ouders en samenleving bij de school het beste vorm kan worden gegeven. Per 1 juli loopt zijn aanstelling af en dan heeft hij de tekst voor zijn boek gereed. Momenteel worden plannen gemaakt om dit boek volgend jaar te presenteren, in het jaar waarin de Onderwijspacificatie van 1917 wordt herdacht.

■ NEOCALVINISME EN ISLAM

Op 25 en 26 augustus 2016 wordt de vierde Europese neo-calvinisme-conferentie gehouden. Het thema is 'Another Religion? Neo-Calvinism and Islam'. De vraag staat centraal hoe binnen de neocalvinistische traditie werd gedacht over de islam: is het een vreemde of verwante godsdienst, welke waarde werd gehecht aan het idee van de drie abrahamitische religies, gaat het in de relatie met de islam om zending of dialoog, hoe is men in deze traditie met de islam in Nederland omgegaan, etc.? Deze en andere onderwerpen worden

theologisch, wijsgerig en historisch belicht. Sprekers zijn onder andere Richard Mouw (vs), Kees van der Kooi, Robert Joustra (Canada) en Cory Willson (vs). Voor het volledige programma zie de website van het HDC.

De conferentie wordt gehouden op historische grond, in het eeuwenoude gebouw van het Nederlandse consulaat te Istanbul, Turkije. Het consulaat treedt op als gastheer en de conferentie is mede georganiseerd door het HDC, New College te Edinburgh, het Archief- en Documentatiecentrum Kampen (ADC), Fuller Theological Seminary en het Nederlands Instituut in Turkije. De voertaal van de conferentie is Engels. Aanmelden kan door €100,- (incl. koffie/thee en twee lunches) over te maken op NLI 5 INGB 0007 7356 94 tnv Stichting ADC Kampen, ovv Istanbul.

■ VU IN OORLOGSTIJD

Wim Berkelaar schrijft aan een reeks portretten over de leden van de academische gemeenschap van de Vrije Universiteit die zijn omgebracht tijdens de Duitse bezetting, voor een boek waaraan verder de historici George Harinck, Ab Flipse en Gert van Klinken bijdragen. Hij hield op 27 maart 2016 een lezing voor de Holocaust Memorial Day aan de VU, waarin hij inging op de motivatie van veel studenten die deelnamen aan het verzet en dat niet zelden met hun leven betaalden. Hij zoomde onder meer in

op Kees Chardon, die rechten had gestudeerd aan de Vrije Universiteit en zich als advocaat vestigde in Delft met een dependance in Den Haag. Chardon zette zich, gedreven door zijn christelijk geloof, in voor bedreigde Joden die hij tijdens de bezetting probeerde onderdak te bieden via zijn netwerk binnen de Landelijke Onderduikorganisatie. Hij werd in januari 1944 opgepakt en stierf na een reeks ontberingen op 16 april 1945 in Duitsland, drie weken voor de bevrijding. Vanuit de Scheveningse strafgevangenis, waar hij voor zijn deportatie naar Duitsland werd vastgehouden, schreef hij aan zijn familie: 'Toestand niet mooi, doch ik houd moed en vertrouwen op God'.

De naam van Chardon is een van de tientallen namen die prijken op de herdenkingsplaquette in het hoofdgebouw van de VU. Sommigen van hen zijn bekend, anderen volledig in vergetelheid geraakt, na een leven dat dikwijls nog maar net was begonnen. Chardon is relatief bekend geworden dankzij de bestseller *Sonny Boy* van Annejet van der Zijl, waarin hij prominent figureert naast de hoofdpersoon Waldemar Nods. Berkelaar publiceerde op 10 februari 2016 een artikel in het weekblad *Ad Valvas* over Chardon en het verzet aan de VU tegen de Duitse bezetting onder de titel 'Geloof motiveert mensen ook tot verzet'. In het boek staat de herdenkingsplaquette en het universitaire herdenken van de oorlog centraal.

■ A.W.F. IDENBURG

Hans van der Jagt ging verder met zijn onderzoek naar het leven en werk van A.W.F. Idenburg. Afgelopen half jaar bestond voor hem uit archiefonderzoek in het HDC, het Nationaal Archief en het Koninklijk Huisarchief. Ook stond Van der Jagt meerdere keren in het theater met de voorstelling *Sciencebattle*. Dit is een theatervoorstelling waarin jonge promovendi hun onderzoek pitchten – kort en puntig presenteren. Degene die dit het beste doet en het hardste applaus genereert, wint de 'battle'. Met zijn onderwerp Idenburg stond Hans in theaters in Rotterdam, Wageningen, Arnhem en Amsterdam. Hij nam het als historicus op tegen promovendi uit uiteenlopende academische disciplines. De recensies van onder andere *Het Parool* waren lovend. Verder maakte Van der Jagt in maart en april een onderzoeksreis naar Indonesië, op zoek naar sporen van Idenburg. Hij bezocht op Java, Sulawesi en Bali verschillende archiefinstanties. Hoewel een deel van de archivalia zich er in zeer slechte toestand bevindt, was het onderzoek in alle opzichten nuttig en leerzaam. Hij nam ook een aantal interviews af, bezocht paleizen, kerken, verlaten militaire forten en begraafplaatsen met zwaar beschadigde grafzerken. Het waren de stille getuigen van de plekken waar Idenburg bijna vijfentwintig jaar woonde en werkte. Indruk maakte de reis naar Zuid-Sulawesi, het land

van de Toraja's. Door Idenburg in 1913 geopend voor de zending is dit gebied nog altijd een van de weinige christelijke gebieden in een door moslims gedomineerd land.

Eenmaal terug in Nederland, pakte Van der Jagt het archiefwerk in Nederland weer op. Aankomende zomer zal Van der Jagt op het congres in Istanbul (zie elders in deze nieuwsbrief) een lezing houden over de relatie tussen neocalvinisme en islam in de context van het Nederlands kolonialisme. Het verdere jaar zal vooral besteed worden aan het afronden van zijn proefschrift.

■ PROTESTANTISME EN JODENDOM

Bart Wallet heeft zich – in de aanloop naar de herdenking van 400 jaar Reformatie in 2017 – gericht op de visie van Reformatie(s) en protestanten op de joden. Op de Vlaams-Nederlandse theologische conferentie 'Identiteit, in beweging?' – van de Antwerpse Contactgroep voor Joods-Christelijke Betrekkingen en de PKN Zuid-Nederland – reconstrueerde hij de betekenis van de Hebreeuwse Bijbel en joden voor het vroege protestantisme. Op de studiedag van de PKN op 11 april over 'Luther en de joden' gaf hij een lezing over het Nederlandse protestantisme en de joden, terwijl hij een maand later op het congres 'Reformatie en Israël' aan de Theologische Universiteit Apeldoorn de joodse beeldvorming over de Reformatie(s) naging.

Hij publiceerde onder meer over

'Dilemma's rond het antisemitisme', het Joodse boek in negentiende-eeuws Amsterdam en, in *Journal of Religion in Europe*, over de opbouw van het Joodse leven in naoorlogs Europa. Verder was hij voor het tijdschrift *Holland* medesamensteller van een speciaal nummer met als titel *Joods in Holland*, dat in 2016 verscheen bij uitgeverij Verloren in Hilversum.

Wallet heeft zich in de periode januari-juni 2016 daarnaast beziggehouden met een NWO-aanvraag van het HDC samen met Cultural Studies en Religious Studies van de Universiteit van Amsterdam, onder de titel 'Dynamics of Religion and Memory: Religious Traditions and the Remembrance of Traumatic Events in Europe and the Middle East, 1918-2018'. Dit project heeft hij tevens gepresenteerd op 4 april aan de Ludwig-Maximilians Universität München tijdens het congres 'The Mobilization of Biblical Scholarship' van een onderzoeksgroep van de universiteit van Cambridge die de rol van de bijbel onderzoekt als het vermoedelijk meest gelezen boek tijdens de Eerste Wereldoorlog.

■ NEDERLANDSE KERKGEBOUWEN

Herman Wesselinks proefschrift en de database over negentiende- en twintigste-eeuwse kerken in Nederland vorderen gestaag. Hij werkte mee aan een symposium over reformatorische kerkbouw van het Biblebelt Netwerk, geleid door onder anderen vu-hoogleraar religie-

geschiedenis Fred van Lieburg. Een artikel van hem over dit onderwerp verscheen in de bundel *Vensters op Refodomes*. Dit handelt over typologische verbanden tussen hedendaagse kerkgebouwen en de gereformeerde kerkbouw uit de periode 1890-1940 onder invloed van Abraham Kuyper. In juni verscheen het boek *Kerkinterieurs in Nederland*, waarin bijdragen van Wesselink zijn opgenomen over rooms-katholieke kerken in het Interbellum. In de zomer verschijnt een artikel van Wesselink in het *Tijdschrift voor Nederlandse Kerkgeschiedenis* over de door hem opgezette database en het kerkenonderzoek.

■ STAGAIRES

Het HDC heeft twee stagiaires, die met hun stage studiepunten verdienen. Koos-Jan de Jager is bachelor-student geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Hij volgde aan de VU de minor 'God in Nederland' en kwam zo in aanraking met de HDC-collectie. Hij inventariseert het archief-F.W. Grosheide, dat een omvangrijke correspondentie omvat die nationaal en internationaal wijd vertakt is.

Marleen van den Berg is research master-student geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Zij is geïnteresseerd in de geschiedenis van Indonesië in relatie tot de Nederlandse missie en zending. Haar stage bestaat uit onderzoek in de HDC-collectie naar de rol van zendelingen in de oorlog in Indonesië (1945-1949)

en het mede organiseren van een congres over de kerken in de Indonesische oorlog, dat op 16 november wordt gehouden (zie elders in deze nieuwsbrief). Beiden nemen ook deel aan het werkoverleg op het HDC. Belangstellenden voor een stageplaats op het HDC kunnen zich wenden tot de directeur: g.harinck@vu.nl.

■ ARCHIEF JAN VAN DER GRAAF

Binnenkort wordt het eerste deel van het persoonlijk archief van Jan van der Graaf toegevoegd aan de HDC-collectie in de UBvU. Jan van der Graaf is was algemeen secretaris van de Gereformeerde Bond, een modaliteit op de rechterflank van de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK). Van 2000 tot zijn pensioen in 2002 was hij studiesecretaris van de Gereformeerde Bond. In 1994 werd Van der Graaf onderscheiden met een eredoctoraat in de theologie aan de Károly Gáspár-universiteit in Boedapest.

■ GEZIEN RIDDERBOS EN DE BEELDBANK UBvU

In de Beeldbank van de UB (via de homepage van de UB, onder het hoofdje 'Collecties') staan sinds kort, onder de naam Fotocollectie HDC 6.548 foto's. Het zijn foto's over de geschiedenis, personen en momenten betreffende de Vrije Universiteit in de breedste zin van het woord. Gezien Ridderbos heeft de afgelopen jaren hard gewerkt om de passende gegevens bij de foto's

te zoeken. Van de meeste foto's zijn de belangrijkste gegevens bekend, maar er zijn nog steeds foto's van bijeenkomsten waarvan niet alles duidelijk is. Binnenkort staat er bij elke foto een knop waarmee direct gereageerd kan worden om een aanvulling of wijziging door te geven. Tot die tijd kan dat via de mail: hans.seijlhouwer@vu.nl

■ VOORUITBLIK

Na de zomer staan diverse activiteiten op stapel waarvoor u een uitnodiging zult ontvangen. Over enkele daarvan informeren we u nu al kort, zodat u de data kunt reserveren in uw agenda.

■ Na het congres te Istanbul over islam en neocalvinisme van 25 en 26 augustus vindt op 28 oktober 2016 te Kampen in samenwerking met het ADC een congres plaats over de scheuring in de vrijgemaakte kerken, waaruit de Nederlands Gereformeerde Kerken ontstonden. Er is veel verlegenheid rond deze scheuring en historici en theologen blikken die dag terug op deze traumatische gebeurtenis. Het HDC bezit diverse archieven die deze zaak betreffen. Sprekers zijn onder meer James Kennedy, Ab van Langevelde en Erik de Boer.

■ Op 16 november vindt op de Vrije Universiteit een congres plaats over 'De kerken en de Indonesische oorlog, 1945-1949'. De Indonesische oorlog is veel in de publiciteit en

dat roept de vraag op hoe de kerken – denk bijvoorbeeld aan aalmoezeniers/legerpredikanten, kerken in Nederland en Indonesië, missionarissen/zendingen – zich opstelden in deze strijd. Dit congres wordt mede georganiseerd met het ADC, het Katholiek Documentatiecentrum en de KNAW-instelling Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde. Als sprekers treden onder andere op de historici Jan Bank en Gert Oostindie.

■ 22 november is het vijftig jaar geleden dat het kabinet-Zijlstra aantrad. Tijd voor een terugblik. Dit congres aan de VU, georganiseerd met het Biografie Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen, gaat in op de vraag naar de betekenis van dit kabinet in de roerige jaren zestig en in de politieke geschiedenis van ons land onder het motto 'Waar we heen gaan, Jelle zal wel zien'. Sprekers zijn onder meer Zijlstra-biograaf Jonne Harmsma, Johan van Merriënboer van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen en Biesheuvel-biograaf Wilfred Scholten.

■ Op 8 december wordt op Huize Beukbergen te Huis ter Heide, het vormingscentrum van de Diensten Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht, het *Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme* gepresenteerd, ditmaal over legerpredikanten. Het jaarboek

is samengesteld in samenwerking met het Nederlands Instituut voor Militaire Historie te Den Haag.

■ Voor 2017 staan onder meer een congres over de geschiedenis van het christelijk onderwijs en F.L. Rutgers en het kerkrecht op het programma.

